

Zorg en Erfgoed

Sven Gatz, Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, en Jo Vandeurzen, Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, deden bij de lancering van het thema voor Erfgoeddag 2017 een warme oproep om een brug te slaan tussen zorg en erfgoed.¹ De zorg voor kinderen, ouderen, behoeftigen of mensen met een beperking is eeuwenoud, of die nu gebeurt in familiale kring, binnen buurt- of socio-professionele netwerken of door gespecialiseerde instellingen. De erfgoedsector stelt dan weer de zorg voor gebouwen, objecten en immaterieel cultureel erfgoed (ICE) centraal. ICE groepeerd niet-tastbare gewoontes en gebruiken van vroeger die men aan volgende generaties wil doorgeven, zoals volks- en religieuze feesten, recepten, dansen, verhalen, of vakkennis.²

Hoewel de zorgsector en de erfgoedsector niet rechtstreeks op elkaar zijn afgestemd, hebben ze elkaar toch veel te bieden. Tal van historici en heemkundigen hebben de wereld van armenzorg en ziekenzorg doorheen de tijd geëxploreerd en hebben daarbij gebruik gemaakt van allerhande bronnen die deel uitmaken van ons materieel en immaterieel erfgoed. Een nieuwe trend in de zorgsector bestaat erin om onder meer ouderen vanuit therapeutisch oogpunt kennis te laten doorgeven of verhalen te laten vertellen die ons nieuwe informatie over het verleden aanreiken. Dit themanummer van Tijd-Schrift is integraal aan 'zorg' gewijd met bijdragen over armenzorg in het verleden, vakantiekolonies voor kinderen aan de Belgische kust, ouderen en 'narratieve zorg', en zorg voor boeken.

Drie bijdragen hebben 'armenzorg' als onderwerp, maar benaderen dat telkens vanuit een verschillend perspectief. Hannelore Franck neemt ons mee naar laatmiddeleeuws Brugge waar talrijke kerkelijke instellingen, al dan niet met de steun van de overheid, zorg verstrekten aan zieken, leprozen, krankzinnigen, passanten of vondelingen. Armen genoten daarentegen hulp aan huis in de vorm van geld of natura (brood, kledij, brandstof), die hen verleend werd door de armendissen van parochiale kerken of door de Heilige Geestdis, die het hele stadsgebied bestreek. Deze instellingen steunden doorgaans op drie pijlers: kerk, overheid en particulieren. Franck gaat nader in op de milde schenkingen van particulieren en licht dit toe aan de hand van de fundaties van de familie Van Aertrijke. Op basis van stichtingsakten, memorieboeken en jaarrekeningen van armendissen reconstrueert ze de grootte van de schenkingen en de manier waarop de armendissen die mochten gebruiken.

1 T. Vandezande (coördinatie), *Erfgoeddag Zorg, Zondag 23 april 2017. Inspiratiegids voor deelnemers* (Brussel 2016), 2–3.

2 <http://www.immaterieelerfgoed.be> (geraadpleegd op 7 maart 2017)

Dessel, een dorp in de Antwerpse Kempen, staat centraal in de bijdrage van Nick Van den Broeck. Hier blijkt dat de armendissen in de achttiende eeuw nog steeds op middeleeuwse fundaties steunden, maar dat ze door inflatie en veranderende sociaal-economische omstandigheden bijkomende middelen moesten aanboren, wat voornamelijk via lokale belastingen gebeurde. Voor deze periode is het bewaarde bronnenmateriaal al veel uitgebreider waardoor niet alleen de steun-verlenende instellingen in beeld komen, maar ook de steuntrekkers zelf. Van den Broeck werkte voor zijn onderzoek nauw samen met Heemkundige Kring De Griffioen die haar genealogische databanken ter beschikking stelde. Hierdoor kon hij de gezinssamenstelling van de steuntrekkers vlot reconstrueren. Daaruit bleek dat steun vooral naar kinderen, alleenstaanden en eenoudergezinnen ging.

Thijs Lambrecht en Anne Winter bekijken armenzorg in zijn totaliteit en wijzen op de complementariteit van informele en formele zorgnetwerken waarop armen konden terugvallen in tijden van crisis: de eigen familie, burens, vrienden, werkgevers of institutionele armenzorg. In hun onderzoek naar achttiende-eeuws Vlaanderen stellen zij vast dat de economische structuur van de regio bepalend was voor de vorm van armenzorg. Waar kleine boeren nog enig grondbezit hadden of samenwerkten met grotere boeren, speelden familiale en patronagenetwerken een grotere rol. Waar ze ontbraken, zoals in de polders met grote veeteeltbedrijven, leverden de armendissen meer bijkomende steun, maar ze waren ook veel strenger in het toekennen van die steun. Als toemaatje geven de auteurs een overzicht van de vele, soms minder goed gekende bronnen, die informele zorgnetwerken in kaart kunnen brengen.

Marc Constandt richt zich op de gezondheidszorg en voert ons mee naar de kust, waar het toerisme vanaf de late negentiende eeuw langzamerhand op gang kwam. Al snel zagen medici en milde weldoeners in dat ook zieke kinderen baat konden hebben van de gezonde zeelucht. Ze lieten gespecialiseerde zeehospitalen bouwen waar de jonge patiëntjes medische begeleiding kregen, en aangepaste voeding waardoor ze weer konden aansterken. Onderwijs en buitenluchtactiviteiten wisselden elkaar af. Constandt bespreekt de belangrijkste initiatiefnemers, voert ons langs de zeehospitalen die tussen 1880 en 1960 langzamerhand evolueerden naar vakantiekolonies, en reconstrueert het leven in deze instellingen aan de hand van onder meer briefwisseling, prentkaarten en promotiefilms.

De twee laatste bijdragen documenteren zorgpraktijken vandaag. Ria Christens vertelt hoe Woon- en Zorgcentrum Annuntiaten Heverlee en Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee de handen in elkaar sloegen voor het project 'Het leven verteld'. Zorgverleners en erfgoedwerkers vormden teams die ouderen interviewden en hun levensverhalen reconstrueerden. Deze 'narratieve zorg' helpt ouderen bij het verwerken van moeilijke perioden in hun leven en biedt de zorgverstrekkers op hun beurt de nodige informatie om een betere zorg op maat te ontwikkelen. Tegelijkertijd kunnen die levensverhalen ook boeiende informatie opleveren over slecht gedocumenteerde aspecten van ons verleden. Christens beschrijft het project uit Heverlee helder en wijst op goede praktijken in zowel narratieve zorg als mondelinge geschiedenis, waardoor dit artikel een mooie inspiratiebron kan vormen voor heemkundige kringen of onderwijsinstellingen die willen samenwerken met zorgcentra.

'Wie schrijft, die blijft' geldt volgens Ludo Vandamme niet noodzakelijk. Medewerkers van de Vlaamse Erfgoedbibliotheken (VEB) begrijpen maar al te goed hoe kwetsbaar papieren erfgoed is. Om dat erfgoed toch zo optimaal mogelijk te kunnen doorgeven aan toekomstige generaties is het noodzakelijk om schade door onder meer vocht, schimmels, en ongedierte zo snel mogelijk vast te stellen, de nodige maatregelen te nemen om verdere contaminatie van de collectie tegen te gaan en de aangetaste fragmenten te restaureren. In een rijkelijk geïllustreerd artikel beschrijft Vandamme hoe de erfgoedbibliotheek in Brugge dit concreet aanpakt en hiervoor samenwerkt met vrijwilligers. Ook heemkundige kringen die over eigen collecties beschikken, kunnen gebruik maken van de expertise van de Vlaamse Erfgoedbibliotheken.

In dit nummer van Tijd-Schrift staan vele vormen van zorg centraal en worden nieuwe bronnen, methoden, perspectieven en praktijken aangereikt. Tegelijkertijd blijkt dat samenwerking tussen academici en heemkundigen en tussen professionele erfgoedzorgers en vrijwilligers tot erg goede resultaten kan leiden. De redactie hoopt dan ook dat u hierin inspiratie zult vinden om zelf onderzoek te doen of om nieuwe projecten op te starten.

Namens de redactieraad

Heidi Deneweth